

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Центр заочного та дистанційного навчання

Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота
магістерський дослідницький
проект**

053

«Психологія»

на тему:

«Психологічні особливості рішучості людини»

Виконала: здобувачка 2 курсу
заочного відділення
магістратури галузь знань:
05 «Соціальні та поведінкові
науки»
спеціальність 053
«Психологія»
Смілянець Ірина Петрівна

Керівник: Гурін Руслан Сергійович

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Рецензент: Репнова Тетяна
Петрівна

Кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена психологічним особливостям рішучості людини. За результатами проведеного дослідження визначено основні особливості формування рішучості людини. Запропоновані практичні рекомендації з формування та тренування рішучості людини різного віку та складу характеру. Емпірично досліджено психологічні особливості рішучості. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел, що налічує 51 найменування.

У вступі проаналізовано актуальність, визначено мету, об'єкт, предмет, методи, завдання дослідження. **Мета дослідження:** теоретичний та емпіричний аналіз психологічних особливостей рішучості людини.

Завдання дослідження:

1. Здійснити методико-дослідницький опис проблеми дослідження.
2. Емпірично дослідити психологічні особливості рішучості.
3. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку рішучості людини.

Об'єкт дослідження: особливості рішучості.

Предмет дослідження: психологічні особливостей рішучості людини.

У першому розділі описано методико-дослідницькі аспекти організації дослідження вольових якостей особистості. В розділі описано етапи, методи та вибірку дослідження.

У другому розділі здійснено емпірично-аналітичне дослідження вольових якостей особистості. Здійснено аналіз методик та статистична обробка результатів. Також, описано методичні рекомендації розвитку вольових якостей.

В кінці роботи зроблено висновки відповідно завдань дослідження.

Ключові слова: рішучість, воля, наполегливість, розвиток, цілеспрямованість, самоконтроль.

ANNOTATION

The work is devoted to the psychological features of human determination. According to the results of the study, the main features of the formation of human determination are revealed. Practical recommendations for the formation and training of determination of different ages people and personalities are proposed. The psychological features of determination are empirically studied. The work consists of an introduction, two chapters, conclusions and a list of references, which includes 51 items.

In the introduction, the relevance is analyzed, the goal, object, subject, methods, and tasks of the research are defined. **The purpose of the research:** theoretical and empirical analysis of the psychological features of human determination.

Tasks of the research:

1. Carry out a methodology and research description of the research problem
2. Empirically investigate the psychological features of determination
3. Develop practical recommendations for the development of human determination.

Object of research: peculiarities of determination.

Subject of research: psychological features of human determination.

The first chapter describes the methodology and research aspects of the organization of the study of individual's willpower qualities. The chapter describes the stages, methods and sample of the study.

In the second chapter, an empirical and analytical study of the individual's willpower is carried out. Analysis of methods and statistical processing of results was carried out. Methodical recommendations for the development of willpower are also described.

At the end of the work, conclusions are made in accordance with the objectives of the research.

Key words: determination, will, perseverance, development, dedication, self-control.

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИКО – ДОСЛІДНИЦЬКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	11
1.1 Аналіз етапів дослідження	11
1.2 Опис методів дослідження	13
1.3 Опис вибірки дослідження	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНО – АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	21
2.1 Аналіз результатів дослідження	21
Таблиця 2.1 Відсоткові показники вольових якостей	21
Таблиця 2.2 Відсоткові показники вольової саморегуляції.....	23
2.2 Статистичний аналіз.....	36
2.3 Методичні рекомендації розвитку вольових якостей.....	38
ВИСНОВОК	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47

ВСТУП

Актуальність теми. Способи здійснення вольових дій у різних людей індивідуальні. Набувши визначеності та стійкості в поведінці людини, вони стають характерними вольовими якостями особистості.

Вольові якості – це незалежні від конкретної ситуації відносно стійкі психічні утворення, що свідчать про ступінь свідомої регуляції поведінки індивіда та його влади над собою.

Вони характеризують вольову діяльність людини в позитивному і негативному аспектах. Основними позитивними якостями є цілеспрямованість, принциповість, самостійність, наполегливість, рішучість, наполегливість і т. д. Розглянемо психологічні особливості рішучості людини [4].

Рішучість – це здатність приймати та реалізовувати швидкі, раціональні та тверді рішення. Рішучість — це швидке, переконливе, мудре й амбіційне рішення, вибір засобів чи методів для досягнення поставленої мети чи вирішення раптово виниклої проблеми.

Однак швидкі реакції не означають миттєвих рішень. Рішучість досягається шляхом відбору первинних мотивів і відповідних засобів досягнення цілей.

Особливо це стосується складних ситуацій, коли дії пов'язані з певним ризиком. Для рішучих людей характерний швидкий і енергійний перехід від вибору дії до її виконання.

У деяких ситуаціях рішення слід приймати негайно, хоча в багатьох випадках процес прийняття рішення займає деякий час. Дослідження А. Артюшенко присвячені особистісній детермінації, ступінь якої можна прирівняти до рівня вольового розвитку особистості. Автор також зазначає, що від рухової підготовленості багато в чому залежить ступінь прояву рішучості людини [40].

Рішучість як вольова якість людини дозволяє їй без зайвих вагань реалізувати своє рішення. Люди, яким не вистачає цієї якості, часто не можуть завершити розпочату справу і сумніваються в правильності вибору способу виконання. Важливою передумовою рішучості є сміливість, тобто готовність людини йти на законний ризик. Звичайно, рішучість має ґрунтуватися на глибокому судженні і вступати в дію лише тоді, коли людина остаточно вирішить, що їй чи їй потрібно. Проблема вольових якостей є актуальною, оскільки вони сприяють досягненню успіху у всіх сферах життя. Бути рішучим, рішучим і наполегливим не означає йти прямо вперед. Треба лише мати внутрішнє переконання, що завдання буде виконано, чітко поставити перед собою мету і крок за кроком рухатися до неї спокійно та з любов'ю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В даний час в психології визначення поняття рішучості не зводиться до єдиного розуміння. Ця категорія пояснюється багатьма теоріями, наприклад: теоріями мотивації (С. Рубінштейн, Б. Зейгарник, О. Мазут та ін.), гетерономною теорією (Л. Виготський, Г. Ебінгауз, І. Гербарт та ін), яка характеризує її як явище, що виникає в результаті процесів пам'яті та мислення, теорія розуміння волі як здатності долати перешкоди (Н. Аха, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен та ін), теорія волі як форма психічної регуляції особистості (Г. Костюк, Р. Павелків, К. Корнілов та ін.) та ін.

Серед теорій і підходів до класифікації вольових якостей у психології особистості також існує багато варіантів, наприклад: вольові якості особистості, пов'язані з активністю та гальмуванням дій і психічних процесів (Ф. Гоноболін, І. Березівська). Поділ вольових якостей на позитивні та негативні групи (В. Селіванов), теорія морально-вольових якостей особистості (П. Рудік, Є. Ільїн, Н. Семенченко, Ю. Ковальова) та ін. [4,35].

Вивчення волі та вольових якостей у сучасній психології є складним напрямком досліджень, оскільки ці поняття тісно переплітаються з різними психічними процесами, якими володіє людина. Значною областю вивчення

психології особистості є рішучість людини, яка відіграє вирішальну роль у подоланні складних життєвих обставин. Поняття рішучості в психології широко досліджувалося багатьма авторами. А. Биков, С. Поліщук, Н. Шульга, Н. Макарова, Т. Ільїна та багатьох інших, проте значуща тема волі та вольових якостей, їх функціонування та розвитку залишається недостатньо розкритою.

З цієї причини було вивчити характеристики вольових якостей, а саме рішучість, відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, наполегливість, уважність, цілеспрямованість, самостійність, енергійність, вольову саморегуляцію та ризик.

Проблема детермінант розвитку вольових якостей є однією з найбільш складних і найменш вивчених у сучасній психології (Л. Божович, К. Корнілов, В. Іванніков, В. Калін, А. Пуні, В. Селіванов, А. Щербаков, Р. Ассагіолі, Л. Левін та ін.). Це пов'язано з інтеграцією вольових явищ і їх тісним взаємозв'язком з іншими психічними процесами.

Актуальність дослідження рішучості виникає із суто практичних позицій, пов'язаних із формуванням вольових властивостей особистості, необхідних для вирішення багатьох проблемних життєвих ситуацій. Водночас у літературі відзначається рішучість сучасних юнаків (О. Барабаш, А. Висоцький, Н. Будрейка, Є. Пасніченко, Ф. Райс, Т. Сборцева, Т. Трифанова, С. Шингаєв та ін.). Молоді люди, які виявляють вольові якості в одному виді діяльності, можуть не виявляти їх в інших [7, 34].

Серед теорій і підходів до класифікації вольових якостей у психології особистості можна виділити багато варіантів, наприклад: вольові якості особистості, пов'язані з активністю і гальмуванням дій і психічних процесів (Ф. Гоноболін, І. Березівська), теорія класифікації за просторово-часовою та інформаційно-енергетичною складовою волі (В. Нікадров), поділ вольових якостей на позитивні та негативні групи (В. Селіванов), теорія морально-вольових якостей особистості (П. Рудік, Є. Ільїн, Н. Семенченко, Ю.

Ковальова), класифікація вольових якостей за ознакою первинність-вторинність (В. Калін).

Юнацький вік - це етап життя, коли людина найбільш сприйнятлива до формування вольової особистості. Це пов'язано насамперед з появою таких новоутворень: усвідомлення власної індивідуальності, поява рефлексії, потреби в самоствердженні та самовдосконаленні, які ведуть до поступового оволодіння власним внутрішнім світом і здатності свідомо керувати собою.

На думку фахівців (О. Биков, І. Дубровін, І. Кон,) перелічені особливості сприяють формуванню вольових якостей при виході молодої людини з об'єктом. Вчені також зазначають, що юнаки мають здатність не тільки робити індивідуальний вибір, а й брати участь у колективних діях.

Дослідники описують обставини, що призводять до формування особистості Л. Божович, В. Ломов.

Дослідники вважають, що значну роль у формуванні волі молоді відіграють такі елементи: зростання рішучості (Р. Ассаджіолі, Р. Кон та ін.); формування Я-концепції (І. Кон., Т. Трифанова та ін.)

Суттєвим чинником, що визначає розвиток вольової сфери особистості, є її активність (К. Абульханова-Славська», Д. Карнишев).

У своїх публікаціях К. Абульханова-Славська пов'язує рішучість та відповідальність із проявом особистої активності [1]. Ці риси поєднує вчений зі здатністю розпізнавати потребу самостійно і відповідно до висунутих до нього вимог; ступінь домагань, наявність установок на подолання перешкод і т. д. Рішучість спонукає до більшої активності для отримання очікуваних ефектів. Низький рівень рішучості призводить до того, що люди стають менш активними, мають нижчу самооцінку та очікують допомоги. Знижена активність і пригнічення ініціативи також є наслідком високої рефлексивності і посиленого самоконтролю.

Фактором, який перешкоджає рішучості, вчений вважає прагнення до успіху в очах оточуючих, прагнення до суспільного визнання. Взяття на себе відповідальності тісно пов'язане з упевненістю в собі та здатністю

встановлювати особисті стандарти саморегуляції. На думку В. Селіванова, за певних умов життя людина не отримує однаково сприятливих підкріплень для своєї діяльності з різних сфер діяльності, внаслідок чого залежно від її вольових якостей формуються різні типи людей [4]. Особистість формується через участь у різноманітних видах діяльності. Це створює унікальний досвід, який додає сильний психологічний рівень. У результаті відбувається зростання всіх значущих якостей особистості [4; 24]. Автор підкреслює, що для розвитку життєвого досвіду і рішучості важлива будь-яка діяльність: та, що здійснюється зі щирого переконання, і та, що здійснюється під тиском чи примусом.

Мета дослідження: теоретичний та емпіричний аналіз психологічних особливостей рішучості людини.

Завдання дослідження:

1. Здійснити методико – дослідницький опис проблеми дослідження
2. Емпірично дослідити психологічні особливості рішучості
3. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку рішучості людини.

Об'єкт дослідження: особливості рішучості.

Предмет дослідження: психологічні особливостей рішучості людини.

Методи дослідження: «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова; тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана; методика діагностики емоційної зрілості О. Чебикіна; 16 PF опитувальник Р. Кеттелла; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса; методика дослідження локусу контролю Дж. Роттера.

Елементи наукової новизни: у роботі здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей вольових якостей, здійснено порівняльний аналіз з особливостями мотивації, локусу контролю.

Практичне значення одержаних результатів: отримані результати можуть бути використані для розробки рекомендацій, щодо розвитку волевових якостей.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДИКО – ДОСЛІДНИЦЬКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Аналіз етапів дослідження

На основі теоретичного аналізу, проведеного щодо вольових якостей, питання дослідження емпіричного рівня вибірки є особливо актуальним. Дана робота буде представлена з точки зору дослідження осіб юнацького віку схильних до ризику та довільної саморегуляції як складових волі особистості. Тому важливо виділити основні поняття, що вивчаються:

- вольові якості є характеристикою сильної психічної поведінки, і в цілому характеризується силою волі, яка базується на подоланні перешкод або розвивається в результаті подолання перешкод; у вузькому розумінні під вольовими якостями розуміють вольову регуляцію людини, яка, у свою чергу, стосується вольових зусиль щодо подолання негараздів [4];

- вольова саморегуляція – здатність людини керувати своєю поведінкою і вольовими діями в різноманітних ситуаціях, а також окремими станами і спонуканнями на рівні свідомості; процес вольової саморегуляції представлений такими поняттями, як наполегливість і самовладання [11; 24].

Поняття зрілості в психології передбачає розуміння двох аспектів: зрілість як життєвий етап і зрілість як рівень розвитку. У межах однієї парадигми проблему зрілості можна розглядати на рівні індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності. В рамках іншої парадигми ми можемо говорити про інтелектуальний інтелект, емоційний інтелект та особистий інтелект [2, 36]. У сучасних психологічних дослідженнях поняття емоційного інтелекту розроблено зарубіжними А. Ребер, П. Фресс, К. Фіц). та W. C. Murray та іншими дослідниками.

У сучасному психоаналізі емоційно зріла особистість розглядається як сміливо і систематично пов'язана зі своїми внутрішніми конфліктами і невротичними тенденціями (А. Адлер, К. Хорні, Е. Фромм, Г. Салліван та ін.). Представники гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Д. Бугенталь, Г. Олпорт та ін.) вважають емоційний інтелект однією з

характеристик повноцінно функціонуючої людини, здатністю думати про власний потенціал, таланти, і здібності, а також мислити про себе широко, з точки зору своїх почуттів, емоцій і досвіду. З екзистенціалістів (С. К'єркегор, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, П. Тілліх, Л. Бінсвангер, М. Босс, Р. Мей, В. Франкл, Р. Лейн та ін.) психологія емоційного інтелекту є частиною здоров'я, яке проявляється в конструктивній трансформації екзистенціальної тривоги та пошуку сміливості бути собою.

Мотивація до успіху тісно пов'язана з самооцінкою та рівнем особистого гноблення. На думку дослідників, успіх у діяльності пов'язаний не лише зі здібностями та знаннями, а й з мотивацією, самоефективністю та бажанням досягти високих результатів. Мотивація визначає здібності людини, активність або пасивність суб'єкта у професійній діяльності, визначає професійний розвиток професіонала [7]. Мотив досягнення – це прагнення людини досягти успіху у своїй діяльності та спілкуванні.

Мотив уникнення невдач – це прагнення індивіда уникнути невдач, пов'язане з оцінкою оточуючими результатів її дій у життєвих ситуаціях. Мотивація до успіху пов'язана з такою рисою особистості, як контроль.

Локус контроль – це схильність індивіда приписувати відповідальність за результати діяльності зовнішнім факторам і обставинам (зовнішній локус) або власним зусиллям і здібностям (інтернальний локус). Тенденція до зовнішнього локусу контролю характерна для індивідів невпевнених у своїх силах, нерівних, незалежних у прийнятті рішень і часто безвідповідальних. Особи з внутрішнім локусом контролю послідовні, цілеспрямовані, впевнені в собі, стабільні, незалежні та готові до саморефлексії та критичної оцінки себе [2].

Для досягнення мети та завдань даного дослідження було здійснено наступні кроки:

1. Організаційні – включають огляд літератури та вибір психодіагностичного інструментарію;

2. Психодіагностичне тестування – проведення психодіагностичних методик на вибірці респондентів.
3. Аналіз результатів даного емпіричного дослідження.
4. Опис методичних рекомендацій, щодо формування вольових якостей студентів.

1.2. Опис методів дослідження

Для дослідження вольових якостей було використано наступні методики:

- «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова;
- тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана;
- методика діагностики емоційної зрілості О. Чебикіна;
- 16 PF опитувальник Р. Кеттелла;
- методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса;
- методика дослідження локусу контролю Дж. Роттера.

Вибір даних методик зумовлений тим, що вони чітко розкривають поставлені завдання та відповідають показникам теоретичного дослідження та мають високу діагностичну здатність.

Для вивчення особистісних рис використовувався «Опитувальник прагнень особистості». Ця методика дає змогу дослідити бажані характеристики респондентів: відповідальність, рішучість, ініціативність, самостійність, наполегливість, наполегливість, енергійність, уважність, цілеспрямованість. Анкета складається з 80 питань.

Відповідно до методичного ключа результати, отримані респондентами, переводяться в таблиці, на основі яких отримують якісні характеристики результатів.

У даному емпіричному дослідженні використовувався тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» для оцінки рівня розвитку вольової саморегуляції.

Анкета містить 30 питань. За змістом опитувальника можна побудувати показники довільної адаптації особистості за даними загальної шкали результатів, а також показники з субшкалами – наполегливість і самоконтроль: загальна шкала 0-24 бали, удача від 0 до 1 і 30 балів від 30 балів.

Методика базується на 6 прихованих питаннях. Після кількісної обробки отриманих результатів можна провести якісний аналіз. Під ступенем довільної саморегуляції ми розуміємо, якою мірою індивід має контроль над власною поведінкою в даній ситуації, а також здатність контролювати власні дії та обставини.

Для діагностики емоційного інтелекту, на нашу думку, найкращою, безперечно, є методика «Діагностика емоційної зрілості особистості» (О. Чебикін) [56]. Методика складається з 42 запитань, розділених на три шкали. Кожна шкала розділена на дві. Це дозволяє діагностувати 19 емоційних інтелектів на основі таких показників: експресивність (Ek) - розділена на відповідь у діях (Е вміння передавати свій настрій оточуючим (EEk); розуміння емоцій людей (IEM), адекватне використання здібностей у спілкуванні з іншими (EEM).

Крім того, в опитувальнику є додаткова шкала, спрямована на перевірку відкритості відповідей. Усі пункти методики мають однакову діагностичну цінність за критеріями тесту емоційного інтелекту особистості. Інтегративний показник емоційного інтелекту за ключем опитувальника визначається сумою балів трьох основних шкал: максимальна оцінка кожної субшкали може становити 6 балів, шкал – 12 балів, інтегральна оцінка ЕС). На думку автора, метод має належну точність і високу надійність» [6].

Особистісний опитувальник Айзенка.

Особистісний опитувальник Айзенка EPI (Eysenck Personality Inventory) був представлений у 1963 році Гансом Айзенком і призначений для вимірювання характеристик особистості та темпераменту. О. Шмельов цю методику адаптував.

Ганс Айзенк, проаналізувавши матеріали обстеження 700 невротичних солдатів, прийшов до висновку, що весь набір рис, що визначають людину, може бути виражено 2 основними факторами: екстраверсією (інтроверсією) і невротизмом.

Перший з цих факторів є біполярним і являє собою характеристику індивідуально-психологічного складу людини з крайніми полюсами до орієнтації особистості або на зовнішній об'єктний світ (екстраверсія), або на внутрішній суб'єктивний світ (інтроверсія), до якого він відноситься). Вважається, що екстраверти характеризуються комунікабельністю, імпульсивністю, поведінковою гнучкістю, високою рішучістю (але низькою наполегливістю) і високою соціальною адаптивністю. Для інтровертів, навпаки, характерна замкнутість, соціальна пасивність (при досить великій наполегливості), схильність до самоаналізу та проблеми з соціальною адаптацією.

Другий фактор – невротизм (або нейротизм) – описує ряд властивостей, що характеризують людину, що включають емоційну стійкість, тривожність, рівень самооцінки та можливі вегетативні розлади. Цей фактор також є біполярним і формує шкалу, на одному полюсі якої люди, які характеризуються надзвичайною стабільністю, зрілістю та чудовою адаптованістю, а на іншому кінці – надзвичайно нервовий, нестабільний і погано адаптований тип. Більшість людей опиняються між цими полюсами, ближче до середини.

Дана методика призначена для оцінки симптомокомплексу екстраверсії-інтроверсії та нейротизму (емоційної стійкості). Г. Айзенк зосередив своє дослідження на двох основних якостях, які, як стверджують

більшість дослідників, визначають усі різні типи особистості. Це екстраверсія-інтроверсія та емоційно-вольова нестійкість, або невротизм. Екстраверсію та інтроверсію автор відносить до крайнього впливу процесів збудження і гальмування в корі головного мозку. Водночас він бачить типових екстраверта та інтроверта як полярно протилежні особистості.

Екстраверт впевнений у собі, енергійний, імпульсивний, безтурботний, оптимістичний, комунікабельний.

Інтроверт спокійний, стриманий і відсторонений від усіх, крім найближчих людей. Він завжди контролює свої почуття, рідко буває агресивним, важливий порядок і прийняття рішень.

Невротизм – емоційне збудження, схильність до психопатології в емоційній сфері. Людина з вираженим невротизмом емоційно нестабільна і зазвичай характеризується емоційною регуляцією, а не вольовою дією.

Фактори екстраверсія-інтроверсія і нестійкість-стабільність (невротизм) вважаються незалежними, а разом вони можуть визначати той чи інший тип особистості.

Опитувальник Айзенка складається з 57 пунктів, з яких 24 оцінюють екстраверсію-інтроверсію, інші 24 представляють нестабільність-стабільність, а решта 9 оцінюють відкритість і правдивість результатів дослідження.

Метод Елерса для визначення рівня мотивації уникнення невдачі. Методи діагностики мотивації особистості до уникнення невдач оцінює, наскільки ви зосереджені на захисті, тобто на стратегії уникнення невдач. Людина, яка не схильна до невдач, вважає за краще йти на менший або надмірний ризик, коли невдача не ставить під загрозу результат. Зазвичай він має високий рівень захисту і застрахований від нещасних випадків. І він часто стикається з подібними проблемами.

Там, де домінує мотив уникнення невдачі, це призводить до низької самооцінки та низького рівня потреб. Повторні невдачі можуть призвести до нормальної депресії, постійної низької самооцінки та страху перед

неминучими невдачами. Мотивація розвитку у них низька. Люди з цим прагненням до успіху, як правило, сумніваються в собі та мають проблеми з роботою, яку вони виконують. Виконання важких завдань змушує їх відчувати себе незручно. Керівництво. Ви побачите список слів із 30 рядків, по три слова в кожному рядку.

Для кожного рядка виберіть лише одне з трьох слів, яке найкраще описує вас, і виділіть його. Результат: чим вищий бал, тим вищий рівень мотивації уникнути невдач і захистити себе - від 0 до 10: низька мотивація захисту; діапазон від 11 до 16: помірний рівень мотивації; - від 17 до 20: високий рівень мотивації; - більше 20 балів: дуже високий рівень мотивації до уникнення невдачі, захисту. Для розуміння чинника внутрішньої мотивації в мотиваційній системі людини має сенс оцінити результати двох вищевказаних тестів у спільній матриці форми. Респонденти типу А завжди орієнтовані на досягнення особистих цілей розвитку, а не на свої образи. Вони використовують у своїй роботі засоби, що лежать поза етичними та правовими нормами. Респонденти типу С не орієнтовані на досягнення цілей розвитку, але в той же час ніколи не порушують прийнятих норм поведінки. У респондентів типу В і D є проміжні форми. Різниця між ними полягає в тому, що перші неявно орієнтовані на певну орієнтацію, тоді як другі змінюють свою явну орієнтацію відповідно до ситуації.

Методологія дослідження локусу контролю (вимірювання внутрішньо-зовнішнього локусу контролю Роттера). Методика була розроблена Джуліаном Роттером у 1966 році на основі його власної теорії суб'єктивного локусу контролю. Анкета складається з 29 пар тверджень. Респондент повинен вибрати лише один із двох запропонованих варіантів. Залежно від вибраних тверджень особа, яка проводить це опитування, має бали на крайніх кінцях шкали інтерналізації або екстерналізації. Як зазначалося вище, локус контролю відноситься до стійкої риси особистості, яка відображає бажання індивіда бачити джерело контролю над своїм життям переважно у зовнішньому середовищі або в собі. Орієнтація локусу

контролю повинна бути визначена на основі результатів одного виміру над іншим. Недоліком цього методу може бути припущення, що локус контролю індивіда може змінитися за певних обставин, наприклад під впливом стресу.

1.3. Опис вибірки дослідження

Дослідження було проведено на базі Національного університету «Одеська юридична академія». У дослідженні прийняли участь 50 респондентів: студенти, віком 20-24 роки.

Розподіляючи за статтю, можемо відмітити, що в дослідженні прийняли участь 20 жінок та 30 чоловіків.

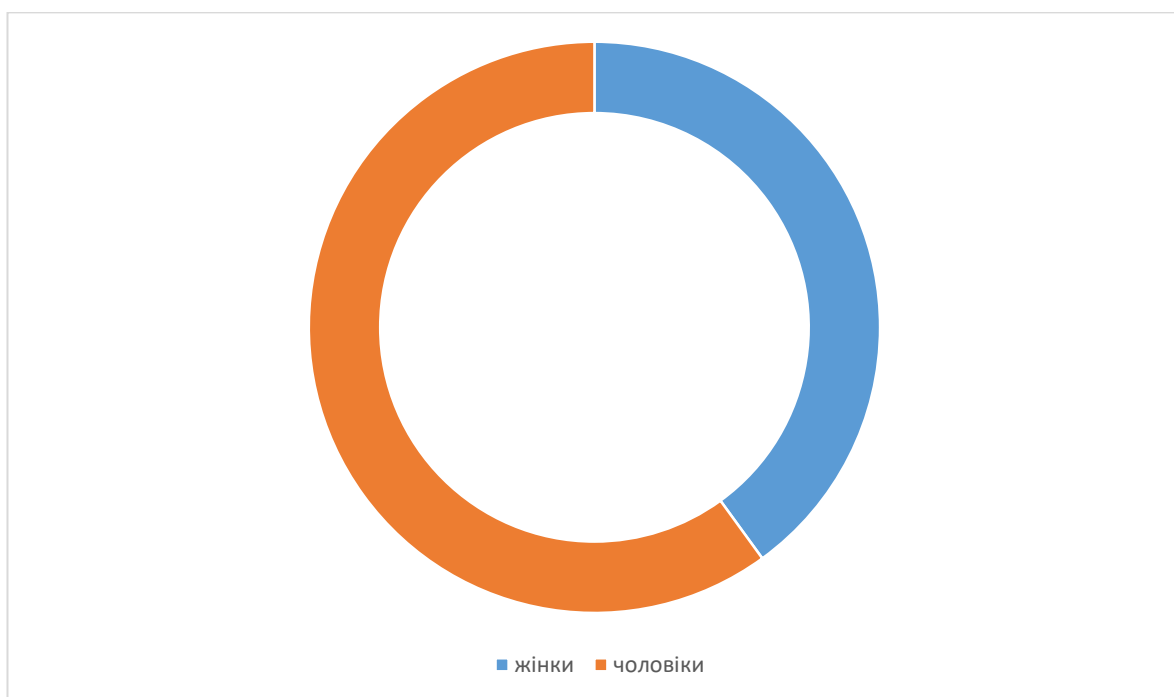

Рис. 1.1. Гендерний розподіл досліджуваних

Враховуючи вікові особливості респондентів, маємо наступні дані:

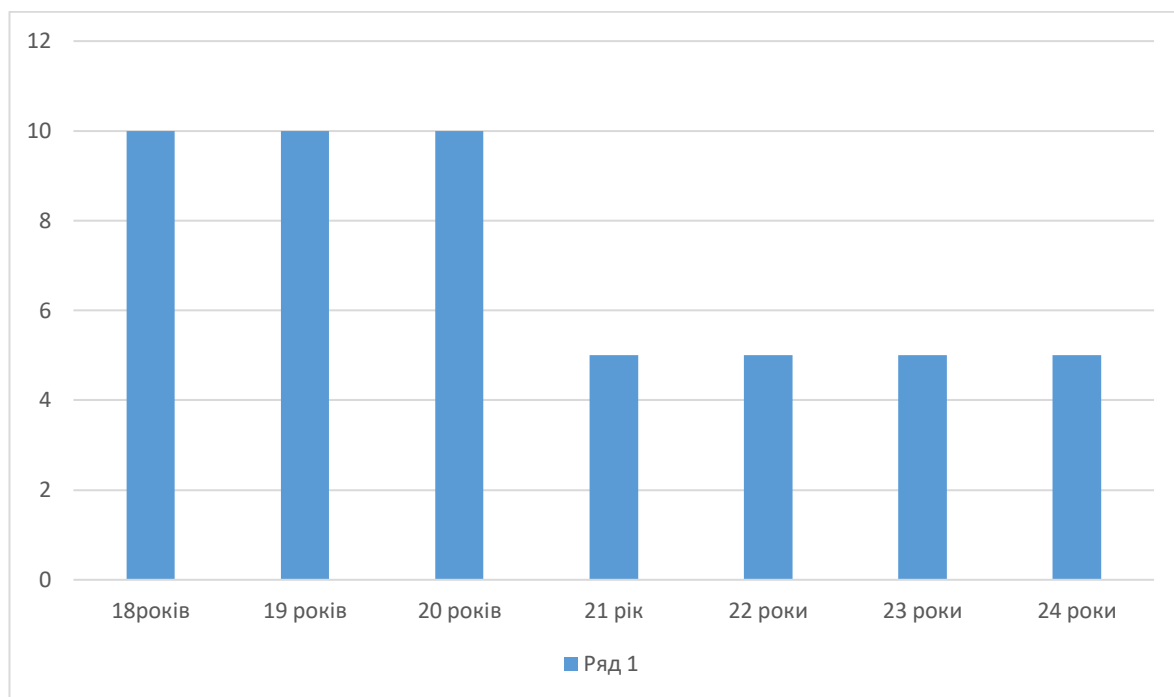

Рис. 1.2. Віковий розподіл вибірки

Юнацький вік є кінцевою межею між дитинством і дорослістю. Цей вік починається приблизно з 15-17 років і триває до 24 років. Цей період поділяють на два етапи: рання юність (15-17-18 років) і справжня юність (18-24 роки).

Внутрішній світ дуже складний і крихкий. Молодим людям властива самотність. Дуже важливою властивістю особистості, яка формується в ранньому підлітковому віці, є самооцінка, яка є загальною самооцінкою, мірою прийняття чи неприйняття себе як особистості. Формування моральних якостей залежить від формування їх моральних ідеалів. Моральні ідеали виступають взірцем, на який порівнюють себе учні в процесі самовиховання та розвитку особистості. Ідеали стають більш загальними і сприймаються ними не як розгорнута характеристика особи, як у підлітковому віці, а як система вимог до моральної поведінки людини. Формуються такі сильні якості, як сильна воля, терпіння, витривалість, мужність, які стають важливими (базовими) рисами особистості. Функціональними проявами цих форм поведінки є односпрямовані акти регуляції свідомості, які мають форму вольових зусиль. Системна пристрасть.

Решта проявів довільної регуляції особистості більш складні. Вони являють собою односпрямовані комбінації понять. Систематичний характер апетитної поведінки пов'язаний з типами функціональних уявлень у різних сферах (апетитній, емоційній та інтелектуальній). Такі моделі бажання є вторинними і систематичними. Так, хоробрість передбачає мужність, витривалість і силу; рішучість — витривалість і мужність.

Таким чином, навчання студентства можна розглядати як соціально-демографічну групу або окрему фазу, етап соціалізації (студентські роки), що характеризується такими особливостями. Основним видом діяльності в студентському віці є процес навчання, процес накопичення нових знань і набуття вмінь і навичок.

До новоутворень зрілого підліткового віку відноситься формування професійної спрямованості, мотивів і цілей, намірів і цінностей, розвиток особистісного світогляду, формування нового рівня самосвідомості. Студентська діяльність характеризується подоланням вікової кризи, під час якої в особистості відбувається формування дорослої особистості, нового ставлення до світу. У Зоні найближчого розвитку - професійна підготовка за обраною спеціальністю, професійний досвід, знайомство з професією.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНО – АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Аналіз результатів дослідження

В ході дослідження ми припускаємо, що для осіб юнацького віку інтернального типу домінуючими є вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль, вольова адаптація, саморегуляція та направленість на досягнення успіху.

За допомогою «Опитувальника вольових якостей особистості» (М.Чумаков) були отримані дані показників вольових якостей У таблиці 2.1. наведені результати у відсотковому співвідношенні:

Таблиця 2.1 Відсоткові показники вольових якостей

<i>Вольові якості</i>	<i>Низький рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Високий рівень</i>
	Показник у %	Показник у %	Показник у %
Відповідальність	10	50	40
Ініціативність	15	55	30
Рішучість	0	35	65
Самостійність	20	65	15
Витримка	10	50	40
Наполегливість	0	30	70
Енергійність	50	40	10
Уважність	0	55	45
Цілеспрямованість	5	45	50
Загальний показник	0	60	40

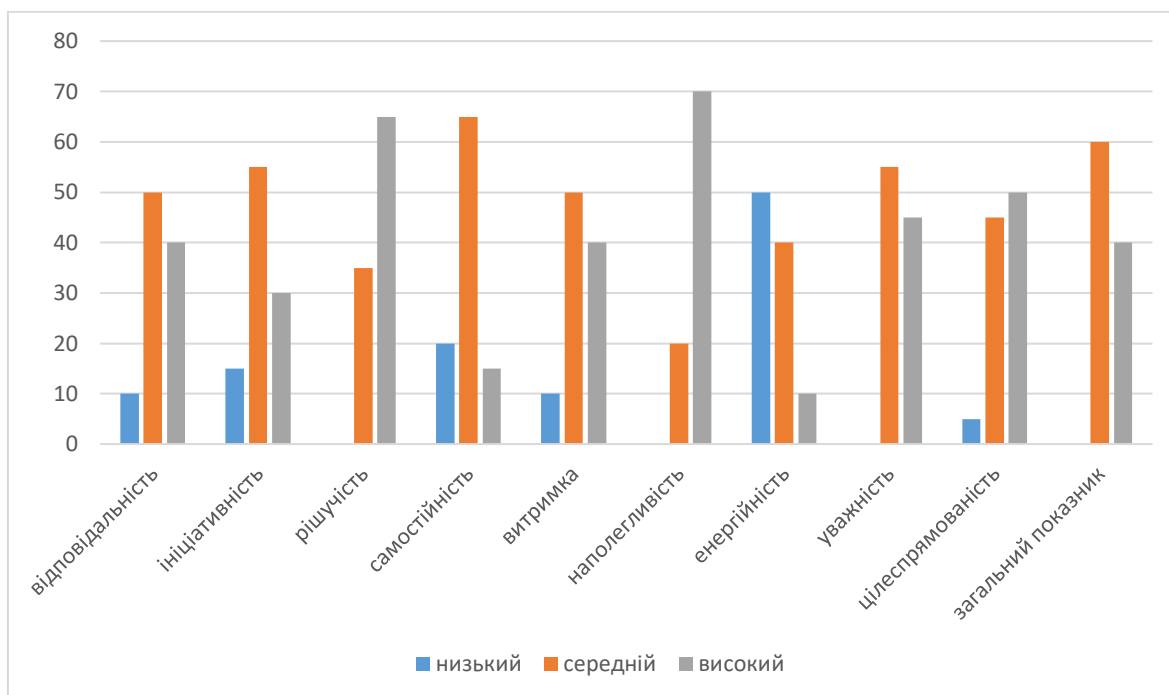

Рис. 2.1. Показники вольових якостей

Таким чином, як видно з таблиці 2.1 на високому рівні такі характеристики волі – рішучість 65%, наполегливість 70%, цілеспрямованість 50%; прояв бажаних якостей вище середнього – відповідальність 50%, ініціативність 55%, самостійність 65%, терплячість 50%, уважність 55%.

Загальний показник волі респондентів домінує посередині – 60%.

Таким чином, порівнюючи результати показників бажання, можна зробити такий висновок:

- молоді люди швидко і впевнено приймають рішення, респонденти довго не вагаються в тому чи іншому, часто така поведінка може супроводжуватися імпульсивністю; це звичка виявляти стійкість і долати перешкоди перед досягненням мети; високий показник рішучості відображає розуміння і чіткість досягнення поставлених цілей; однак на фоні домінуючих бажаних властивостей показник ініціативності виявився низьким, що свідчить про легку стомлюваність і дещо песимістичний настрій;

- особливості поведінки: незалежність, що зображує респондентів як особистостей, які намагаються самостійно приймати рішення,

відстоювати власну позицію, не піддаватися тиску з боку оточуючих; це також прояв ініціативи та рішучості в досягненні поставлених цілей. Характеристики, які є сильно мотивованими – терпіння та уважність – не є характеристиками, які вказують на те, що респондентам важко демонструвати самовладання та самоконтроль.

- Загальний показник розвитку волі середній (60%). Такі цифри свідчать про достатній рівень розвитку всіх бажаних рис і характеристик.

Юнаки з ентузіазмом ставляться до своїх обов'язків і володіють лідерськими якостями, які дозволяють їм швидко приймати самостійні рішення та демонструвати належну продуктивність. Слід зазначити, що такий рівень вольових зусиль може свідчити про високу результативність роботи та її загальну ефективність, але такий результат може супроводжуватися емоційною напругою та фрустрацією.

За допомогою тест - опитувальника «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверькова, Є. Ейдмана) були отримані результати особливостей вольової саморегуляції та наведені у таблиці 2.2 у відсотковому співвідношенні:

Таблиця 2.2 Відсоткові показники вольової саморегуляції
Вольова

Показнику %	саморегуляція	Наполегливість	Самовладання
Низький рівень	0	5	0
Середній рівень	10	5	5
Високий рівень	90	90	95

Відповідно до таблиці 2.2. у вибірці на високому рівні домінують загальний показник вольової адаптації 90%, а також субшкали наполегливості 90% та самоконтролю 95%. Лише 5% респондентів мають низький рівень за шкалою стійкості.

Таким чином, можна зробити наступний висновок:

- респонденти характеризуються емоційною зрілістю, активністю, самостійністю та незалежністю; такі особистості ставлять чіткі цілі та використовують реалістичні засоби для їх досягнення; краще відображають власні мотиви та бажання; їм легко вдається розподіляти працю та контроль за особистими завданнями та обов'язками; такі високі бали можуть призвести до тривоги та стресу через потребу людини контролювати власні дії та поведінку. Високий індекс наполегливості вказує на те, що юнаки завжди намагаються завершити розпочате; такі респонденти активні та активні, долають перешкоди в досягненні поставленої мети, особливо поважають і дотримуються суспільних норм і поведінки.

Високий рівень самоконтролю відображає здатність контролювати свої емоційні реакції та відповідні ситуації; юнаки емоційно стійкі і добре володіють собою в несподіваних ситуаціях; характеризуються душевним спокоєм і впевненістю в собі, готові сприйняти щось нове. Але високий рівень самоконтролю також підвищує рівень тривоги, яка переходить у стан виснаження.

За методикою особистісний опитувальник Айзенка (лише шкала екстраверсії/ інтроверсії) ми отримали наступні результати:

**Таблиця 2.3. Результати дослідження за методикою особистий
опитувальник Айзенка**

	Інтроверт	Амбіверт	Екстраверт
Юнаки	65%	5%	30%

Рис. 2.2. Результати за методикою особистісний опитувальник Айзенка

Таким чином, ми бачимо, що серед досліджуваних домінує тип екстравертів.

Екстраверти – відкриті світу і спрямовані до людей. Вони дуже товариські, легко сходяться з людьми. Як правило, екстраверти швидко освоюються в новому колективі й можуть підтримувати будь-які розмови.

Інтроверт – повна протилежність екстраверту. Такі люди більше фокусуються на своєму внутрішньому світі, ніж на навколишній. Інтроверти не дуже товариські, але при цьому, дуже приємні співрозмовники, якщо говорити з ними на теми, які їх цікавлять.

Основний акцент вони роблять на власні знання і досвід, а не на погляди інших людей. Інтроверти люблять читати, планувати справи, продуктивніше працюють в спокійних обставинах.

Амбіверт – це та сама золота середина між спокійним інтровертом і гіперактивним екстравертом. Залежно від конкретної ситуації, вони можуть поводити себе і як інтроверти, і як екстраверти. Якщо їм некомфортно – вони занурюються в себе, якщо їм подобаються навколишні умови – амбіверти активно з усіма спілкуються.

Для виявлення спрямованості локус контролю було використано методику Дж. Роттера. Результати тестування вибірки представлені на рисунку 2.2.

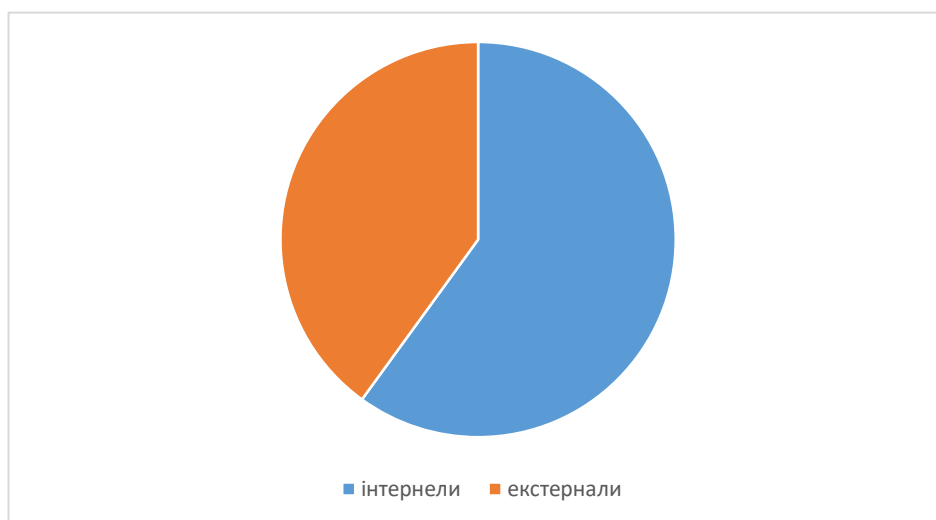

Рис. 2.2. Результати виявлення спрямованості локус контролю

За результатами застосування методики було сформовано дві групи. Група №1 – інтернальна, чисельність якої відповідає 60% вихідної вибірки, а група №2 – екстернальна, чисельність якої становить 40%.

Ці результати підкреслюють різницю в позиціях переконань респондентів щодо контролю над процесами та результатами дій у їхньому житті.

У кількісному відношенні переважає перша група (60%). Для цієї групи характерна внутрішня орієнтація, інтерпретація подій свого життя

як результат власного вибору і рішень, зусиль і використання власних здібностей. Крім того, відмінністю цієї групи є вищий рівень самоконтролю та незалежності, що проявляється у свободі висловлювати індивідуальну думку чи ставлення до чогось.

Внутрішній локус контролю 60% характерний для людей, які хочуть зрозуміти свою поведінку та думки, на відміну від зовнішнього локусу контролю. Важливо також зазначити, що люди з низьким рівнем внутрішнього контролю, як правило, відчують більше тривоги та депресії, оскільки вони сприймають негативні події у своєму житті як власну провину чи помилку.

Відповідно, 2 група (40%) екстернальна. Цій групі властиво визначати життєві події під впливом різних зовнішніх факторів, тобто займати проміжну позицію в житті. Для них характерні такі риси, як невпевненість у своїх силах і безвідповідальність. Зовнішньому впливу відповідає зовнішній вплив, який пов'язаний з негативною адаптацією.

Існує також зв'язок між зовнішнім середовищем і емоційною стабільністю. Якщо інсайдери (60%) віддають перевагу свободі у своїй життєдіяльності, то екстерналісти (40%) характеризуються бажанням контролювати свою роботу та поведінку.

Виходячи з вищевикладеного, очевидно, що події в житті кожної людини пов'язані або з нею самою, або з впливом різних зовнішніх факторів. Частка осіб з внутрішнім локусом контролю вища (60%).

Успіх і невдача сприймаються як ситуації, в яких інсайдери команди №1 сприймають свої здібності, компетентність і рівень відданості. Навпаки, респонденти з групи 2 (40%) пояснюють свої невдачі невдачами, негативним впливом оточуючих і нещасними випадками.

Іншими словами, внутрішня підзвітність вище, ніж у зовнішніх співробітників. Різниця між цими групами також істотна в темі професійної діяльності.

Респонденти групи №1 (60%) демонструють потребу в лідерстві,

вірять у власні сили та мають більшу задоволеність роботою в результаті своїх зусиль для досягнення цілей. Члени групи № 2, швидше за все, шукатимуть прихильності та зовнішньої підтримки.

Представники групи №1 з внутрішнім локусом контролю (60%) вважають себе творцями свого життя, на відміну від представників групи №2 (40%) з зовнішнім локусом контролю. Останнім більш властиво сприймати все, що відбувається в їхньому житті, як даність, тому що вони інтерпретують це через зовнішні дії, вплив інших, долю, тобто вчинки, які не відповідають їхній волі.

Інсайдери команди №1 відчують впевненість на шляху до досягнення мети, але їх жорсткість посилюється, коли запланований результат не досягається. Викиди групи № 2 більше зосереджені на уникненні невдачі, ніж на успіху.

Члени Групи №2 також більш схильні відчувати осуд щодо себе та інших, на відміну від членів Групи №1, які схильні прощати собі та іншим.

Загальні характеристики групи №1 (60%): відповідальність, емоційна стійкість, впевненість, фантазія, незалежність, схильність до самодослідження, трудова етика, розважливість у роботі, амбіційність. Загальні характеристики другої групи включають: невпевненість у собі та здібностях, низький рівень відповідальності, конформізм, агресивність, авторитарність, схильність до брехні.

За методикою діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса отримали наступні результати:

Таблиця 2.4. Особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса

рівень	Кількість респондентів
Низький. Тип А	15%
Середній. Тип В	50%
Високий. Тип С	15%
Занадто високий. Тип Д	20%

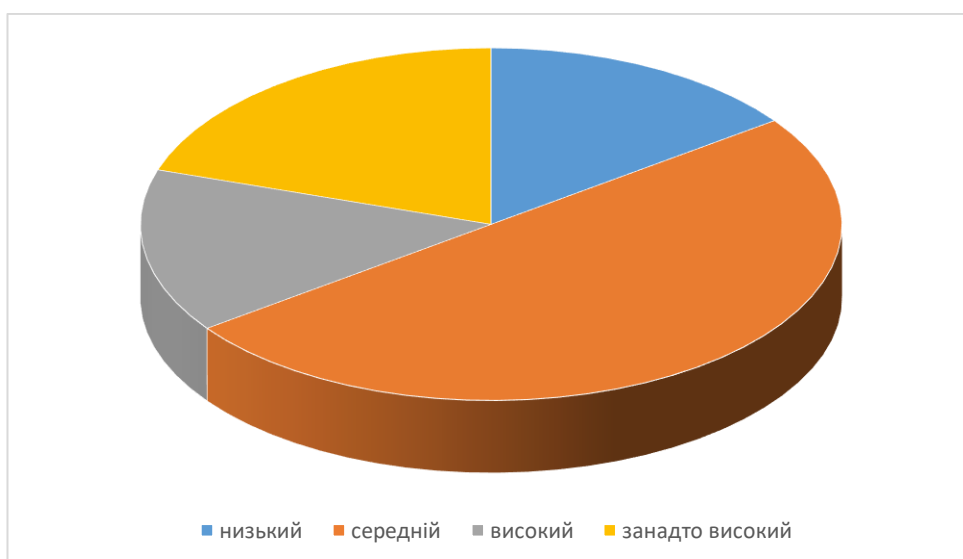

Рис. 2.3. Особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса

Респонденти типу А постійно орієнтовані на досягнення особистих цілей розвитку, але в роботі використовують засоби, що виходять за рамки етичних і правових норм. Респонденти типу С не орієнтовані на досягнення цілей розвитку, але в той же час ніколи не порушують прийнятих норм поведінки. У респондентів типу В і D є проміжні форми. Відмінності між ними полягають у тому, що перші по суті орієнтовані на одну орієнтацію, а другі змінюють свою явно виражену орієнтацію відповідно до ситуації.

Становлення студента як професіонала відбувається через фізичний, психофізіологічний та когнітивний аспекти розвитку особистості. Б. Ананьєв вважав цей період найсприятливішим для навчання та професійної освіти [1]. С. Занюк стверджує, що будь-яка людська діяльність складається із сукупності мотивів, оскільки мотиви — це мотиви, на які спрямована дія. Таким чином, мотивація — це сукупність мотиваційних факторів, що визначають результативність діяльності людини; до них відносяться мотиви, потреби, стимули, ситуативні фактори, що визначають поведінку людини [2].

Як стверджує Е. Зеєр, успішність професійного розвитку студента залежить від його власної роботи та наявності відповідних мотивів [3]. Ці мотиви формують різні рівні активності студента в навчальній і професійній діяльності: 1) найвищий рівень — коли навчальна і професійна діяльність приносить творче задоволення; 2) рівень продуктивності — коли учень є лише «споживачем культури», копіюючи приклади виконання навчальної діяльності в інших.

Мотив досягнення як стійку рису особистості вперше виділив Г. Мюррей і розумів під ним здатність робити щось швидко і добре, досягати певного рівня в будь-якій діяльності. Д. Макклелланд.

У подальших дослідженнях цього мотиву такими дослідниками, як Р. Хекхаузен, виявились дві чіткі мотиваційні тенденції: бажання досягти успіху та бажання уникнути невдачі. У цьому випадку мотив досягнення відображає те, наскільки індивід намагається вдосконалити свої можливості [7].

Мотивація до успіху тісно пов'язана з самооцінкою та рівнем особистого гноблення. На думку дослідників, успіх у діяльності пов'язаний не лише зі здібностями та знаннями, а й з мотивацією, самоефективністю та бажанням досягти високих результатів. Мотивація визначає здібності людини, активність або пасивність суб'єкта у професійній діяльності, визначає професійний розвиток професіонала [7].

Мотив досягнення – це прагнення людини досягти успіху у своїй діяльності та спілкуванні. Мотив уникнення невдач – це прагнення індивіда уникнути невдач, пов'язане з оцінкою оточуючими результатів її дій у життєвих ситуаціях.

Мотивація до успіху пов'язана з такою рисою особистості, як контроль. Локус контролю – це схильність індивіда приписувати відповідальність за результати діяльності зовнішнім факторам і обставинам (зовнішній локус) або власним зусиллям і здібностям (інтернальний локус).

Тенденція до зовнішнього локусу контролю характерна для індивідів невпевнених у своїх силах, нерівних, незалежних у прийнятті рішень і часто безвідповідальних. Особи з внутрішнім локусом контролю послідовні, цілеспрямовані, впевнені в собі, стабільні, незалежні та готові до саморефлексії та критичної оцінки себе [2]. Динаміка професійного становлення студента змінюється протягом періоду навчання [1]. Зокрема, на першому курсі вирішуватиметься завдання адаптації до нових умов університетської освіти. У поведінці студентів спостерігається високий рівень нонконформності та відсутність різного ставлення до своїх соціальних ролей.

Підвищення рівня освіти учні отримують загальну освіту, визначаються та розвиваються їхні запити та потреби. Процес адаптації до навчального середовища, загалом, завершився. Третій рік – це початок професійної спеціалізації, посилення інтересу до наукової роботи, як відображення подальшого розвитку та поглиблення професійних інтересів.

Четвертий рік включає безпосередній досвід роботи в клініці. Поведінка студентів відображає пошук раціональних шляхів і форм спеціального навчання, перегляд студентами багатьох професійних, особистих і життєвих цінностей. П'ятий-шостий курс – це проекція закінчення вищого навчального закладу, яка задає чіткі практичні орієнтири для майбутньої сфери роботи.

За результатами методики діагностики емоційної зрілості О. Чебикіна ми отримали наступні дані:

Таблиця 2.5. Діагностика емоційної зрілості

шкали	високий	середній	низький
Шкала експресивності	40%	40%	20%
Шкала саморегуляції	20%	60%	20%
Шкала емпатії	15%	70%	15%

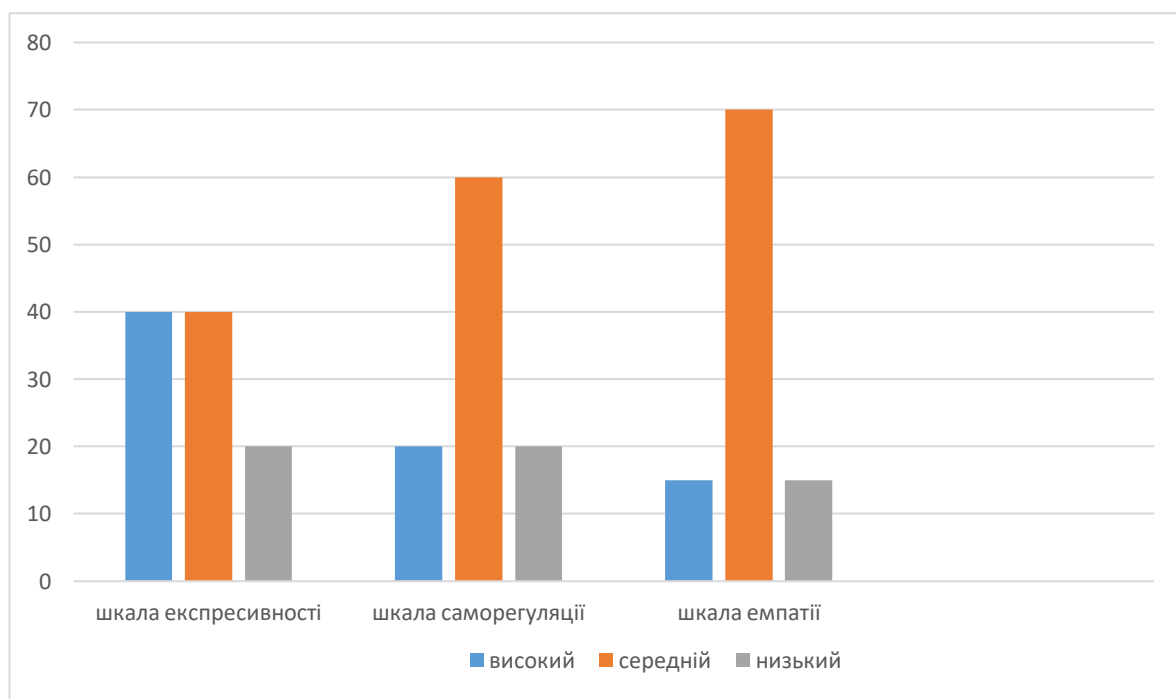

Рис. 2.4. Діагностика емоційної зрілості

За шкалою експресивність 40% мають високий та середній рівень.

Це сприяє на здатність виражати почуття та емоції є ключовою рисою особистості. Цю рису можна виразити словами, мімікою, жестами та іншою поведінкою. Люди з високими комунікативними здібностями відкриті у

спілкуванні, добре усвідомлюють свої емоції та готові їх відверто висловлювати.

Спілкування дуже корисно в повсякденному житті, особливо у стосунках з оточуючими.

Люди з високими навичками спілкування можуть використовувати свої навички спілкування, щоб спілкуватися з іншими, висловлювати свої потреби та допомагати іншим вирішувати проблеми.

Крім того, комунікативні навички можуть бути корисними для покращення самосвідомості та розвитку емоційного інтелекту, оскільки дозволяють людині розуміти власні емоції та почуття.

Рівень спілкування людини залежить від багатьох факторів, таких як генетика, соціальні чинники та навички спілкування.

Наприклад, деякі люди від природи добре вміють виражати себе, тоді як інші можуть придбати цю навичку з часом і практикою.

Одним із факторів, що впливає на рівень експресивності, є соціальне середовище, в якому виросла людина.

Наприклад, люди, які виросли в домогосподарствах, де відкритість і емоційне вираження не заохочувалися, можуть відчувати депресію та викривлене самопочуття.

Навпаки, люди, які виросли в родинях, де практикували відкриті стосунки та спілкувалися, могли чітко виражати свої емоції.

Навички спілкування впливають на рівень спілкування людини.

Наприклад, люди, які мають досвід публічних виступів або володіють хорошими ораторськими навичками, як правило, мають хороші ораторські навички.

Крім того, навички спілкування можна вдосконалити з часом і практикою, дозволяючи людині краще виражати себе. Рівень мовлення істотно впливає на якість життя людини.

Люди, які здатні виражати свої емоції, здатні відкрито виражати свої емоції, що дозволяє їм підтримувати здорові стосунки з іншими та покращувати якість свого життя.

Вони більш схильні спілкуватися з іншими, розуміти їхні потреби та бажання та допомагати іншим вирішувати їхні проблеми.

Крім того, самовираження може бути корисним для розвитку емоційного інтелекту та емпатії.

Люди з високими комунікативними навичками більш розуміючі та співчутливі до інших, що дозволяє їм будувати міцніші стосунки та допомагати людям у складних ситуаціях.

Зразки мовлення можуть допомогти людині розвинути повнішу, насиченішу та більш задоволену життя.

За шкалою саморегуляція домінує середній рівень 60%, низький та середній характерно для 20%.

Саморегуляція є важливим елементом психологічного здоров'я, який відіграє важливу роль у нашому повсякденному житті. Цей термін означає здатність людини контролювати власні емоції, дії та реакцію на події навколо нього. Щоб навчитися ефективному самоконтролю, потрібно правильно реагувати на стрес, контролювати гнів і підтримувати позитивне ставлення.

Розуміння своїх емоцій - це перший крок до кращого самоконтролю. Важливо розуміти свій внутрішній стан і емоційні реакції. Це допоможе вам уникнути поспішних відповідей і зосередитися на виборі найбільш прийнятної відповіді.

Наступним кроком є розвиток хороших комунікативних навичок. Здатність чітко й ефективно висловлювати свої емоції та думки є ключовою для побудови позитивних стосунків з іншими.

Навчитися ставити цілі та планувати свої дії – ще одна важлива частина самодисципліни. Це допомагає почуватися менш захаращеним і перевантаженим і дає вам відчуття контролю над своїм життям.

Навчитися керувати своїми емоціями та реакціями – це крок до психологічного благополуччя та гармонії з навколишнім світом.

Шкала емпатії демонструє переважання середнього рівня 70%.

Під емпатією (від грец. *em* – всередині, *pathos* – почуття) розглядається з двох позицій: я процес або стан і як стійка людська здатність (уміння), вироблена в процесі соціалізації. Емпатія – це здатність розуміти психічний стан іншого, його життєвий досвід, розуміти його емоційну мову та реагувати на психологічний стан. Крім того, інтуїтивне розуміння психологічного настрою, прийняття ролі іншого, розуміння його прихованих мотивів, душевних потрясінь, розуміння своїх почуттів і почуттів іншого, і в той же час розуміння своєї унікальності та ідентичності.

Поняття «емпатія» було введено в психологію Е. Дж. Тітченера 1909 року це являє собою розгляд ситуації з точки зору мовця, розуміння його емоційного стану. Емпатія давно досліджується фахівцями з філософії, психології, педагогіки, медицини та лінгвістики, але це явище досі не до кінця вивчене. Це свідчить про те, що емпатія є дуже складним процесом.

Згідно з дослідженням Роджерса, емпатійна поведінка з іншим означає входження в приватний світ іншої та перебування «вдома». Це схоже на ситуацію, коли людина бачить, що тимчасово живе іншим життям, і обережно залишає його без осуду чи осуду.

Багато дослідників стверджують, що прояви допомагаючої поведінки є найважливішим фактором у формуванні допомагаючої поведінки. Наприклад, Бейтсон припускає, що чим більш співчутлива людина, тим більша ймовірність, що вона буде мотивована допомогти в тій чи іншій ситуації.

Емпатія проявляється у:

толерантності до прояву емоцій інших людей;

спроби зрозуміти внутрішній світ мовця;

бажанні адаптувати свій погляд на ситуацію до погляду іншого, щоб краще зрозуміти, що відбувається. Відсутність емпатії або низький рівень емпатії свідчить про байдужість та емоційну вразливість [4].

У психології емпатія визначається як взаємодія емоційних, когнітивних і вольових процесів. Серед видів емпатії виділяють:

емоційна емпатія – реакція афективного типу, заснована на механізмах проектування та наслідування рухових і афективних реакцій іншого; готовий реагувати на подразники та емоційні хвилювання.

когнітивна емпатія базується на психічних процесах: здатності інтенсивно аналізувати інформацію про співрозмовника, готовності зрозуміти і прийняти його позицію, здатності передбачати психологічні реакції в конкретних ситуаціях.

Поведінкова емпатія - це вид довільної реакції, що виражається в мотивації альтруїстичної допомагаючої поведінки на користь іншої людини, спрямованої на поліпшення її емоційного благополуччя.

2.2. Статистичний аналіз

З метою підтвердження гіпотези, що для осіб юнацького віку інтернального типу домінуючими є вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль, вольова адаптація, саморегуляція та направленість на досягнення успіху ми використали ϕ^* – критерій кутового перетворення Фішера.

**Таблиця 2.6. Значимі кореляції між рівнем
інтернальності та рівнем прояву рішучості, наполегливості,
цілеспрямованість**

		рівень інтернальності
Рівень прояву рішучості, наполегливості,	Кореляція Фішера (рішучість)	5,31
	Рівень значимості (рішучість)	0,6

цілеспрямованість	Кореляція Фішера (наполегливість)	5, 46
	Рівень значимості (рішучість)	0, 63
	Кореляція Фішера (цілеспрямованість)	5, 30
	Рівень значимості (цілеспрямованість)	5, 41
	Вибірка	50

Вивчивши залежність між рівнем інтернальності та рівнем прояву рішучості, наполегливості, цілеспрямованість ми обрали парну лінійну регресію. Статистичну значимість перевірили за допомогою коефіцієнта детермінації та критерії Фішера. Ми встановили, що існує залежність між рівнем інтернальності та рівнем прояву рішучості, наполегливості, цілеспрямованості. Економічна інтерпретація параметрів моделі показує: рівень інтернальності впливає на рівень прояву рішучості, наполегливості, цілеспрямованості.

Таблиця 2.3. Значимі кореляції між рівнем інтернального типу та вольовою адаптацією, саморегуляцією та направленістю на досягнення успіху

		рівень інтернальності
Вольова адаптація	Кореляція Фішера	4,31
	Рівень значимості	0,6
	Кореляція Фішера (саморегуляція)	4,16
	Рівень значимості	0, 3
	Кореляція Фішера	4,9

	(направленість)	
	Рівень значимості	0, 4
	Вибірка	50

Вивчивши залежність між рівнем інтернального типу та вольовою адаптацією, саморегуляцією та направленістю на досягнення успіху ми обрали парну лінійну регресію. Статистичну значимість перевірили за допомогою коефіцієнта детермінації та критерії Фішера. Ми встановили, що існує залежність між рівнем інтернального типу та вольовою адаптацією, саморегуляцією та направленістю на досягнення успіху.

Отже, провівши дослідження та провівши кореляційний аналіз ми можемо підтвердити, що для осіб юнацького віку інтернального типу домінуючими є вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль, вольова адаптація, саморегуляція та направленість на досягнення успіху.

2.3. Методичні рекомендації розвитку вольових якостей

У першому розділі проаналізовано методологію, етапи та вибірку дослідження. У другому розділі було емпірично досліджено психологічні особливості вольових якостей.

Згідно з теоретичним та емпіричним дослідженням для осіб юнацького віку інтернального типу домінуючими є вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль, вольова адаптація, саморегуляція та направленість на досягнення успіху

Удосконалення сфери бажань у молоді можна досягти двома шляхами: через самоосвіту або під керівництвом досвідчених значущих дорослих.

Воля – це комплексне поняття, яке охоплює численні психологічні явища (воля, риси готовності та контроль над дією), і її вдосконалення потребує розвитку конкретних компонентів і проявів.

Важливо повідомити молодим людям, які аспекти сфери бажань є проблемними, чого можна досягти шляхом індивідуальної діагностики бажання та детальної інтерпретації результатів [20].

Одним з ефективних методів поліпшення спрямованості сили волі є складання програми вольових вправ. По-перше, встановлюється майбутня мета, встановлюються конкретні дії, а також описуються шляхи та засоби вдосконалення того чи іншого добровільного компоненту.

Для виконання складних завдань необхідно створити позитивне середовище, яке заохочуватиме студентів працювати над подоланням перешкод (наприклад, навчання в комфортному середовищі).

Найефективнішою частиною програми самопідготовки сили волі є розробка і використання особистих методів зміцнення сили волі. Варто використовувати такі мобілізаційні прийоми, як самовпевненість і звернення до почуття відповідальності, які допомагають логічно обґрунтувати необхідність виконання запланованої діяльності.

Самозаохочення, самомотивація та залучення системи самовинагороди є методами, які можуть створити стенічний (позитивний) досвід.

Серед технік активації, які безпосередньо спонукають до дії, слід виділити саморегуляцію та самообмеження. Регуляторні прийоми чергування, розподілу та концентрації уваги також можуть допомогти покращити мотивацію.

Спеціальної літератури та досвіду інших може допомогти уточнити проблемні вольові компоненти таким чином, щоб вимоги можна було вирішувати найкращим чином.

Важливо також виховувати почуття колективізму та глибокої відданості спільній справі, що створює передумови для прояву цієї волі. Командний мотив змагання допомагає молоді проявити волю, розвиває її

мужність і рішучість. Тому важливо запроваджувати такі форми групової роботи, які змушують молодих людей висловлювати свої сильні бажання, щоб досягти успіху як для групи, так і для себе.

Щоб зменшити вразливість до проблем, необхідно поступово збільшувати робоче навантаження (наприклад, у навчальній діяльності), розділяти робочу послідовність на більш керовані рівні, заохочувати молодих людей набувати впевненості в успішному виконанні роботи та створювати виклики людям, які не боїться зневажливих слів [16].

Розвиток мотивації в цілому і мотиваційних якостей зокрема залежить від здатності особистості долати труднощі внутрішнього і зовнішнього характеру, бути ефективним у своїй діяльності, активно включатися в емоційну та інтелектуальну сфери життя. Формування збалансованої системи бажаних цінностей також пов'язане з орієнтацією людини, моральними цінностями і цінностями, духовністю і загальним сенсом життя.

Згідно з дослідженням встановлено, що у респондентів домінує середній рівень вольових якостей, тому рекомендаціями є:

- виробити звичку долати дрібні перешкоди на шляху до своєї мети, наприклад, робити ранкову гімнастику перед сніданком;
- якщо немає бажання докопатися до суті, потрібно спробувати виправдовуватися, а замість цього - подолати всі «не хочу, не можу» і закінчити розпочате;
- визнати, що подолання перешкод може призвести до досягнення більш складних цілей і досягнення більш бажаного результату;
- для досягнення поставленої мети корисно скласти план дій, у якому вирішення різноманітних завдань наближає до бажаного результату, наприклад, організувати день чи робочий тиждень із чітко визначеними завданнями;
- дотримуватися розпорядку дня і навіть розробити власний режим або план життя і дотримуватися його [31]

- систематичне заняття спортом або фізичними навантаженнями буде корисним у розвитку мотивації та мотивації;
- варто займатися самообслуговуванням: розуміти, які форми поведінки приносять користь, розвивати їх, яка поведінка сприяє мотивації, яку потрібно усунути тощо;
- потрібно вірити у власні сили;
- корисно буде використовувати три впливи - впевненість, прихильність і самозаохочення;
- необхідно правильно інтерпретувати невдачу в досягненні мети, адже така ситуація повинна ще більше збільшити мужність і впевненість;
- необхідно розвивати позитивні емоції та приємні враження та підтримувати позитивний настрій;
- систематично займатися різними вправами протягом декількох хвилин кожен день для підвищення мотивації, такими як медитація або дихальні вправи; або вправи на контроль власного положення - коли ви розтягуєтеся, утримуйте рівновагу і залишайтеся в цьому положенні; також буде корисно вести харчовий щоденник; вивчення кількох нових іноземних мов щодня тощо;
- також один із найпростіших способів розвинути мотивацію та силу волі – це вправа під назвою «зроби навпаки»: це означає робити звичайні речі інакше, наприклад, чистити зуби правою, а не лівою рукою, але якщо ви можете, почніть працювати на лівому боці в трамваї, користуйтеся сходами замість ліфта тощо;
- простим, але ефективним способом було б, щоб хтось влаштував «війну ставок», наприклад, пообіцяв не пити каву протягом місяця, вибрав друга, який би контролював дебати, а кінцевим результатом був приз;
- ви можете кинути виклик собі та брати участь у змаганнях чи челенджах - цей вид роботи включає серію надзвичайно складних завдань, і коли перешкоди досягаються, людина часто здається, але натомість у таких завданнях вам доводиться миттєво напружуватися помічати і дивитися до

кінця, тому що як виклик у такій діяльності - в кінці учасники отримують винагороду, яку вони можуть використати для мотивації;

- акт візуалізації кінцевого результату власних зусиль також корисний для мотивації: наприклад, не пити каву щодня в обід на роботі, а відкласти на пенсію, головне, не піддаватися спокусам друзів - «це ж один раз»; Ви повинні пам'ятати, що кінцева мета — мати можливість відпочити за кордоном за кілька місяців і побачити, як ваша наполеглива праця окупиться [3].

Розвиток вольової організації людської поведінки йде в кількох напрямках. З одного боку, це перетворення необхідних психічних процесів у довільні, з іншого — особистість прагне контролю над поведінкою, з третього — розвиток вольових якостей особистості. Усі ці процеси починаються онтогенетично з того моменту життя, коли дитина оволодіває мовою і вчиться використовувати її як продуктивний засіб психічної та поведінкової саморегуляції.

У кожному з цих напрямків розвитку бажання в міру його дозрівання відбуваються особливі перетворення, які поступово піднімають процес і механізми організації бажання на більш високі рівні. Наприклад, у когнітивних процесах інтенція виникає спочатку як іншомовна обробка і лише пізніше - як інтралінгвальний процес. У поведінковому аспекті вольовий контроль в першу чергу стосується довільних рухів частин тіла, а потім планування та контроль складних рухів, включаючи гальмування одного м'яза та активацію іншого м'яза. При формуванні сексуальної поведінки людини розвиток бажання можна розглядати як перехід від первинної до вторинної, а потім до третинної сексуальної поведінки.

Інший напрямок розвитку волі проявляється в тому, що людина свідомо ставить перед собою все більш складні завдання для досягнення все більш віддалених цілей, що вимагають великої вольової напруги протягом тривалого часу. Наприклад, навіть у дуже юному віці школяр може налаштуватися на розвиток таких здібностей, але у нього немає природної

здатності їх розвивати. При цьому він може поставити перед собою завдання зайнятися в майбутньому важкою і престижною роботою, для успішного виконання якої потрібні такі можливості. Є багато реальних прикладів того, як люди, які стали відомими вченими, художниками та письменниками, досягали своїх цілей, здебільшого завдяки наполегливій праці та рішучості [29].

Розвиток мотивації залежить від збагачення їхньої мотиваційно-моральної сфери. Інтеграція вищих мотивів і цінностей в організацію дій, підвищення їх статусу в загальній ієрархії стимулів, що спрямовують дії, і здатність виявляти і оцінювати моральний вимір дій є важливими компонентами виховання мотивації. Спонування до дії з вольовою регуляцією є самоочевидним, а сама дія є вольовою. Така дія завжди здійснюється на основі доволно впорядкованої ієрархії мотивів, у якій найвищу сходинку займає висока моральна мотивація, що приносить індивіду моральне задоволення, коли дія вдається. Хорошим прикладом такого виду діяльності може бути добровільна і корисна діяльність, пов'язана з вищими моральними цінностями.

Удосконалення інтенціональної регуляції поведінки пов'язане із загальним інтелектуальним розвитком, появою мотивації та саморефлексії. Тому виховувати волю дитини окремо від її психологічного розвитку практично неможливо. Інакше замість пристрасності та наполегливості, які, безсумнівно, є хорошими та цінними людськими якостями, можуть виникнути протилежні їм якості – упертість та жорсткість.

ВИСНОВОК

У роботі здійснено теоретичний та емпіричний аналіз психологічних особливостей рішучості людини.

Здійснено методико – дослідницький опис проблеми дослідження. Для досягнення мети та завдань даного дослідження було здійснено наступні кроки:

1. Організаційні – включають огляд літератури та вибір психодіагностичного інструментарію.

Вольові якості - це незалежні від конкретної ситуації відносно стійкі психічні утворення, що свідчать про ступінь свідомої регуляції поведінки індивіда та його влади над собою.

Таких властивостей багато. Вони характеризують вольову діяльність людини в позитивному і негативному аспектах. Основними позитивними якостями є цілеспрямованість, принциповість, самостійність, наполегливість, рішучість, наполегливість і т. д. Розглянемо психологічні особливості рішучості людини.

Рішучість – це здатність приймати та реалізовувати швидкі, раціональні та тверді рішення. Рішучість — це швидке, переконливе, мудре й амбіційне рішення, вибір засобів чи методів для досягнення поставленої мети чи вирішення раптово виниклої проблеми.

2. Психодіагностичне тестування – проведення психодіагностичних методик на вибірці респондентів. Дослідження було проведено на базі Національного університету «Одеська юридична академія». У дослідженні прийняли участь 50 респондентів: студенти, віком 20-24 роки.

Розподіляючи за статтю, можемо відмітити, що в дослідженні прийняли участь 20 жінок та 30 чоловіків.

3. Аналіз результатів даного емпіричного дослідження.

4. Опис методичних рекомендацій, щодо формування вольових якостей студентів.

Для дослідження вольових якостей було використано наступні методики:

- «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова;
- тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана;
- методика діагностики емоційної зрілості О. Чебикіна;
- 16 PF опитувальник Р.Кеттелла;
- методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса;
- методика дослідження локусу контролю Дж. Роттера.

Вибір даних методик зумовлений тим, що вони чітко розкривають поставлені завдання та відповідають показникам теоретичного дослідження та мають високу діагностичну здатність.

Емпірично досліджено психологічні особливості рішучості. На високому рівні такі характеристики волі – рішучість 65%, наполегливість 70%, цілеспрямованість 50%; прояв бажаних якостей вище середнього - відповідальність 50%, ініціативність 55%, самостійність 65%, терплячість 50%, уважність 55%.

Загальний показник волі респондентів домінує посередині – 60%. На високому рівні домінують загальний показник вольової адаптації 90%, а також субшкали наполегливості 90% та самоконтролю 95%. Лише 5% респондентів мають низький рівень за шкалою стійкості. Серед досліджуваних домінує інтровертований тип.

За результатами застосування методики вивчення локусу контролю було сформовано дві групи. Група №1 – інтернальна, чисельність якої відповідає 60% вихідної вибірки, а група №2 – екстернальна, чисельність якої становить 40%. Досліджувані орієнтовані на досягнення успіху. Шкала експресивності розділилася порівну між високим та середнім рівнем. Саморегуляція розвинена на середньому рівні. Емпатія також має

домінуючий середній рівень.

Отже, провівши дослідження та провівши кореляційний аналіз ми можемо підтвердити, що для осіб юнацького віку інтернального типу домінуючими є вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль, вольова адаптація, саморегуляція та направленість на досягнення успіху.

Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку рішучості людини. Розвиток мотивації залежить від збагачення їхньої мотиваційно-моральної сфери. Інтеграція вищих мотивів і цінностей в організацію дій, підвищення їх статусу в загальній ієрархії стимулів, що спрямовують дії, і здатність виявляти і оцінювати моральний вимір дій є важливими компонентами виховання мотивації. Спонування до дії з вольовою регуляцією є самоочевидним, а сама дія є вольовою.

Така дія завжди здійснюється на основі доволно впорядкованої ієрархії мотивів, у якій найвищу сходинку займає висока моральна мотивація, що приносить індивіду моральне задоволення, коли дія вдається. Хорошим прикладом такого виду діяльності може бути добровільна і корисна діяльність, пов'язана з вищими моральними цінностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш М. О. Особливості волі та вольових якостей в юнацькому віці. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2020. Вип. 3. № 3. С. 95-105.
2. Балл Г. О. Методологічні засади гуманізації (особистісної орієнтації) професійної діяльності та підготовки до неї. Психологія праці та професійної підготовки особистості: навч. посіб. / за ред. І. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький : ТУП, 2001. С. 5-25.
3. Березовська І. В. Основні тенденції дослідження проблеми волі. Наука і освіта. 2005. № 3-4. С. 4-6.
4. Бондарчук О. І Соціально-психологічні особливості дорослої людини: інформаційно-методичні матеріали для слухачів і викладачів системи післядипломної освіти / автори-укладачі : О. І. Бондарчук, Т. В. Ткач, Н. В. Гордієнко, С. В. Казакова, А. С. Москальова, О. О. Нежинська, Н. І. Пінчук : Ун- т менеджменту освіти НАПН України. К., 2015. 48 с.
5. Борис І. Мотиваційна сфера як проблемний чинник поведінки. Психологія і суспільство. 2002. № 2. С.48-57.
6. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
7. Видра О. Г. Вікова та психологічна психологія. К., 2011. 112 с.
8. Вітковська О. І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості. Педагогіка і психологія. 2017. № 3. С. 171-179.
9. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтології : навч. посіб. / Т.М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. К. : Слово, 2013. 264 с.
10. Дишкант О. В . Схильність до ризику як особистісне утворення в структурі особистості співробітників МНС. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків : УЦЗУ 2007. № 3. 4.1. С. 144-151.

11. Дубовик Ю. М. Характеристика основних морально-вольових якостей особистості. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Х., 2017. Вип. № 2 (82). С. 114-124.

12. Дубовик Ю. М. Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2015. Вип. 52. С. 18-22.

13. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Харків, 2018. С. 20-66.

14. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій : навчальний посібник. Луцьк : Вид-во Волинського держ. університету, 1997. 180 с. 49.

15. Еоційно-вольові процеси: емоції і почуття. URL : <http://psychology.univer.kharkov.ua/dist2020/materialy/Lisenaya3.pdf> (дата звернення 14.10.2024).

16. Желанова В. В. Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування «Навичок ХХІ століття». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 99-101.

17. Зімовін О. Гендерні особливості вольової сфери особистості : збірник матеріалів науково-практичної конференції «Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії». Київ. 2011. С. 514-515.

18. Крейдун Н. П. Гендерні особливості вольової сфери особистості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2011. № 937, Вип. 45. С. 155-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2011_937_45_37. (дата звернення 15.10.2024)

19. Кокун О. М. Психофізіологічне забезпечення діяльності через врахування індивідуального адаптаційного типу. Вісник Харківського держ. ун-ту. Серія : Психологія. 2002. № 550. Ч. 2. С. 112-116.

20. Клименко В. В. Психофізіологічні механізми праксису людини : монографія. Київ : Вид. Дім «Слово», 2013. 640 с.

21. Коломінський Н. Л. Модель психологічної готовності особистості до особливих видів професійної діяльності / Н. Коломінський, О. Мартинов // Наук. зап. Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка : Сер. Педагогіка. 1999. № 1. С. 58–64.

22. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного відбору / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. Київ : Ельга; Ніка Центр, 2013. 536.

23. Корольчук М. С. Психодіагностика : навч. посіб. / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. Київ : Ельга; Ніка Центр, 2012. 400 с.

24. Корольчук М. С. Методичні та теоретичні проблеми в психології : навч. посіб. / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. Київ : Ельга; Ніка-Центр, 2013. 336 с.

25. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2012. 400 с.

26. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник К. : УЛ, 2004. 272 с.

27. Маркозова О. О. Вплив вольових якостей людини на досягнення успіху в ситуації вибору. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 3 (22). С. 204-211.

28. Онищук І. Гендерні відмінності у ставленні юнаків до громадянського шлюбу. Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 4 / за ред. О. Л. Музики, Ю. Ю. Дем'янчук. Житомир. 2012. С. 88-90.

29. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів

вищих навчальних закладів. К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

30. Первін Л., Джон О. Психологія особистості: теорія та дослідження / пер. переклад М. С. Жамкочян та ін. Київ, 2012. 607 с.

31. Платов Ю. П. Основи соціальної психології : навч. Тернопіль, 2011. С. 151-168.

32. Психологічний словник / заг. вид. Петровський М.Г., Харків, 2011. 494 с.

33. Сакович Н. Кроки назустріч : корекційна робота з агресивною молоддю. Тернопіль, 2013. С. 19-30.

34. Самохвалова А. Г. Акцентуації характеру як фактор комунікативних труднощів у підлітків. Бюлетень видання КДУ. Дослідження в психології. Соціокінетика. Київ, 2013. № 4. С. 47-53.

35. Сахаровська М. І., Соболева Є. А. Психологічний супровід акцентованих підлітків. Харків, 2012. 40 с.

36. Семенюк Л. М. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків та умови її корекції. Харків, 2013. 318 с.

37. Сорокоумова О. О. Психологія старіння : короткий курс. Полтава, 2014. 208 с.

38. Поуль, В. С., Волошенко Л. І. Дослідження проблеми волі зарубіжними психологами. Вісник ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Харків : ХДПУ, 2001. Вип. 5. С. 152-157.

39. Поуль В.С., Волошенко Л. І. Психологічні умови розвитку вольової поведінки старших дошкільників та молодших школярів : монографія. Краматорськ : Донецький ОІППО, 2018. С.11-36.

40. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. К. : Каравела, 2016. 328 с.

41. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навчально-методичний посібник. Запоріжжя, 2017. 72 с.

42. Трофімова А. Ю., Загурська Е. В. Психологічні особливості

емоційно-вольової сфери особистості залежно від професійної спрямованості. Психологія і особистість. Вип. 1. №. 9. 2016. С. 264-277.

43. Ушакова І. М. Вікова психологія : курс лекцій. Х., 2016. 123 с.

44. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

45. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

46. Ярич О. Я. Особливості вивчення вольових якостей в загальній психології та тифлопсихології. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка.

47. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

48. Ярич О. Я. Особливості вивчення вольових якостей в загальній психології та тифлопсихології. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. Вип. 32 (2). С. 314-320.

49. Howe N., Strauss W. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069 // New York: William Morrow & Company. 2017. 544 p.

50. Lakhana A. Tolerance of Ambiguity in Educational Technology: A Review of Two Social Science Concepts // Montreal, Quebec, Canada: Concordia University. 2012. С. 22–51.

51. Norton R. W. Measure of ambiguity tolerance. Journal of Personality Assessment. 2017. Vol. 39, № 6. P. 607-61.